

МОЇСЕСНКО В.О.
Херсонський національний технічний університет
Бериславське шосе, 24, Херсон, Україна
E-mail:kasauca@mail.ru

АНАЛІЗ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД СВІТОВИХ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СЬОГОДЕННЯ

У даній статті проведена систематизація теорій функціонування світового ринку праці та міжнародної міграції як її структурної частини. Проведено аналіз основних факторів, що впливають на сучасний розвиток світових міграційних процесів.

Ключові слова: ринок праці, міжнародна міграція, міграційні процеси

MOISEIENKO V.O.
Kherson National Technical University
Beryslavskoe highway, 24, Kherson, Ukraine
E-mail:kasauca@mail.ru

ANALYSIS OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ACTUAL WORLD MIGRATORY PROCESSES

In the article the systematization of theories of functioning of world market of labour and international migration as its structural part is conducted. The basic factors that influence modern development of world migratory processes are analyzed.

Keywords: labor market, international migration, migration processes

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Світовий ринок праці є невід'ємною функціональною частиною світового ринку, в якому існують відносини щодо міжнародного обміну фактором виробництва – робочої сили, яка має властивість переміщуватися по світу в пошуку більш привабливих умов її продажу. Процеси міжнародної міграції робочої сили торкаються економічних інтересів усіх країн світу, що втягнуті в міжнародні економічні відносини. Актуальність дослідження пояснюється невідпинним розширенням масштабів міжнародної міграції робочої сили в останній час як в окремих регіонах, так і у світі в цілому, урізноманітненням її причин, зростанням її впливу на соціально-економічні процеси в суспільстві.

Дана стаття має за мету проведення аналізу наукового розуміння сучасної природи міжнародної трудової міграції як економічного явища та впливу факторів, що викликають зміни параметрів цього явища у сучасних соціально-економічних умовах.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Аналіз світового ринку праці та його компонентів є напрямком, що викликає інтенсивну увагу науковців, як зарубіжних, так і українських. Серед перших можна назвати роботи Аур П., Бес Дж., Бхадурі А., Долана Дж., Меда Д. тощо. Українські вчені, що займаються подібними дослідженнями, - це Голіков А., Долішний М., Довгаль О., Жирицький А., Ридванов Н., Садова У., Семів Л., Філіпенко А., Цвильов Р. тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на велику кількість наукових робіт з дослідження світового ринку праці та міжнародної міграції, систематизації отриманих знань приділено недостатньо уваги.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Переміщення робочої сили, що є основним в розвитку світового ринку праці, різними вченими трактується по-різному, основні підходи з них наступні:

1) Неокласична економічна школа (Дж. Харрис, М. Тодаро, О. Старк, Р. Коген) пояснює міжнародну трудову міграцію нерівністю економічного розвитку країн, зокрема, різницею в рівнях оплати праці, що визначає рух робочої сили з країн з низьким рівнем оплати праці в країни з більш високою заробітною платою. Таким чином, забезпечується саморегулююча функція світового ринку праці. Із економічним зростанням та посиленням еміграції в країнах виїзду поступово зменшується розрив в рівнях заробітної плати та скорочуються стимули для міграції [3, с. 11]. Тому можна зробити висновок про поступове зменшення впливу фактору нерівності економічного розвитку країн на рівень міжнародної міграції.

2) Теорія людського капіталу (Дж. Беккер, Л. С'ястад, Г. Кларк) розглядає причини

міграції робочої сили на мікрорівні. Рішення людини про міграцію, так само як і рішення про отримання освіти, кваліфікації, представники цієї наукової школи вважають засобом інвестицій в його «людський капітал», якщо вигоди від міграції перевищують витрати на переїзд та проживання в країні виїзду. В наслідок зростання цінності людського капіталу у світі, вплив на рівень міжнародної міграції такого фактору буде зростати.

3) Нова економічна теорія міграції (О. Старк, Е. Тейлор, П. Арнольд) заснована на мікроекономічному функціональному аналізі та виходить з того, що рішення про міграцію приймається не окремими індивідами, а колективно членами домогосподарств чи родин. Підіймаючись на макрорівень, представники цієї теорії підкреслюють зв'язок міжнародної трудової міграції з рівнем економічного розвитку: успішний економічний розвиток може виступати не стільки гальмом, скільки стимулом міжнародної трудової міграції, оскільки несе в собі додаткові стимули капіталовкладень в економіку. Сила впливу такого фактору буде посилюватись в той мірі, що відповідає темпам економічного зростання в країні чи регіоні.

4) Існування постійного попиту на іноземну робочу силу, що існує в розвинених країнах, пояснюється деякими вченими (М. Пьює, А. Портес, Л. Бах) сегментуванням ринку праці на первинний та вторинний сектор. Якщо робочі місця в первинному секторі забезпечують стабільну роботу та високу оплату праці для національної робочої сили, то вторинний сектор пропонує низьку оплату, відсутність гарантій збереження зайнятості, досить невеликі можливості професійного зростання, що відштовхує національну робочу силу та породжує структурний попит на трудящих-мігрантів. Деякі вчені (Е. Плетньов, Дж. Джонсон) пояснюють існування міжнародної трудової міграції через формування світового ринку праці. Він, не маючи чітко визначених територіальних меж, формується та функціонує в результаті експорту та імпорту робочої сили. При цьому міжнародна міграція трудових ресурсів визначається не тільки попитом та пропозицією робочої сили в тих чи інших регіонах світу та відмінностями у рівнях заробітної плати, але й світовою динамікою в політичних, демографічних та суспільних процесах [6, с. 62]. Вплив цих факторів на рівень міжнародної міграції важко піддається прогнозуванню через те, що вони є досить непередбачуваними через свій суб'єктивний характер.

5) Згідно з теорією глобальних систем чи світового господарства (С. Сассен, І.М. Петрас), міграція частіше за все виникає поміж колишніми метрополіями та їх колоніями, чому сприяють історичні, культурні, мовні, адміністративні, економічні зв'язки між ними. Прихильники цієї теорії стверджують, що, проникаючи в регіони (країни), що розвиваються, зростаючий світовий ринок діє як каталізатор міжнародної трудової міграції. Процес міграції пов'язується з розвитком світової транспортної мережі, засобів зв'язку, які сприяють пересуванню людей [4, с. 214]. Дія такого фактора, на наш погляд, має тенденцію к вщуханню через стрімку побудову нових економічних зв'язків, що базуються не на історичному фундаменті, а на економічній доцільності.

Підсумовуючи основні теорії міжнародної трудової міграції як основної складової світового ринку праці, можна відзначити, що частина з них описує причини виникнення та існування міждержавних переміщень людей на макрорівні (неокласична теорія, теорія сегментованого ринку праці) та на мікрорівні (теорія людського капіталу, нова економічна теорія міграції, теорія сімейної міграції); частина концепцій (теорія міграційних мереж, теорія міграційних систем, теорія світових систем) описує чинники інтенсифікації процесів міжнародної трудової міграції; частина теорій (теорія світового ринку праці, теорія технологічного розвитку) розглядає наслідки трудової міграції і через них визначає причини міждержавної міграції. Таким чином, теорії вищеназваних груп, що описують міжнародну міграцію, є мало зіставними між собою через те, що вони мають різні рівні аналізу або різні об'єкти вивчення при одному предметі дослідження. Однак, вони вдало доповнюють одна одну, формуючи цілісне уявлення про міжнародну міграцію як актуальне економічне явище.

Найбільш цікавим об'єктом вивчення є дослідження факторів, що впливають на розвиток світового ринку праці взагалі та міжнародної міграції окремо, як одного із найбільш складних його компонентів. По-перше, це пояснюється тим, що на відміну від товарообміну чи руху капіталу у процес міграції втягнуті живі люди. По-друге, міграційні процеси дуже жваво реагують на зміни великої кількості факторів. На динаміку ринку праці впливають як гнучкість робочої сили, що веде до міграції, так і гнучкість капіталу, що веде до аутсорсингу.

Зарубіжними вченими виділено такі фактори впливу в сучасних умовах: інтернаціоналізація у вигляді глобалізації та регіоналізації, глобальна конкуренція і технологічний прогрес, які встановлюють жорсткий зв'язок між параметрами розвитку і функціонуванням ринків праці, соціальних інститутів захисту національних систем підготовки кадрів, а також конкурентними позиціями окремих держав на уніфікованих і лібералізованих ринках.

Розглянемо дію деяких факторів окремо.

1. Поглиблення міжнародного розподілу праці, що базується на економічно вигідній спеціалізації виробництва окремих країн і виявляється у міжнародному обміні товарами у певних пропорціях. Якщо на початку ХХІ століття спостерігалось невпинне зростання світового торговельного обороту, то роки світової економічної кризи порушили цю тенденцію. Так, приріст світового торговельного обороту в 2011 р. склав 5,3%, а в 2012 р. вправ до 2%, в 2013-2014 стабільно склав 2,3%. При цьому найбільш втратили швидкість приросту розвинені країни (0,6% приросту експорту в 2012 р. проти 4,8% в 2011). В той же час експорт країн, що розвиваються, впав малопомітно (4,0% в 2012р. проти 6,2% в 2011 р.) [2, с. 8]. В 2014-2016 рр. темпи проросту експорту та імпорту вирівнюються, за виключенням країн із перехідною економікою. В 2017 р. нарешті прогнозується перевищення темпів приросту торгівлі (3,8%) над темпами приросту ВВП (3,4%) [1, с. 14]. Зміни в темпах та структурі світової торгівлі призводить до соціальних трансформацій, що порушують інтереси працівників, які не змогли адаптуватися до нових умов. Більш за все страждають ті, хто не зміг перейти до видів діяльності з більш високою доданою вартістю або до виробництва товарів, які являються предметами міжнародної торгівлі.

2. Науково-технічний прогрес, інформатизація і зв'язок впливають на світовий ринок праці двояко. З одного боку, вони витісняють робочу силу з виробництв внаслідок впровадження працевзберігаючих виробництв, що призводить до зростання безробіття. А з іншого боку, для такого зростання необхідні висококваліфіковані кадри і науковці, що на практиці виливається в залучення високопрофесійних іноземних спеціалістів-мігрантів. Це призвело до виникнення нового виду трудової міграції – «відпливу умів» із країн-донорів.

3. Подолання національної ізоляції сприяло посиленню міжнародної конкурентної боротьби за сфери впливу над використанням і перерозподілом ресурсів та інформаційним простором. Іде напружений пошук не тільки ринків збуту, а й інтелектуальних ресурсів, носіями яких є люди. Підвищення міжнародної конкуренції і розвиток високотехнологічних галузей вимагає від країн досягнення рівня продуктивності праці своїх конкурентів. У протилежному випадку, заробітна плата їх робітників буде знижуватися.

4. В останній час дуже динамічно розвивається міжнародна транспортна інфраструктура. Науково-технічний прогрес сприяв прискоренню руху автомобільного, авіаційного, залізничного і водного транспорту, а також інтенсифікації мережі міжнародних трубопроводів. Внаслідок цього нівелюється значення фактору географічної віддаленості окремих країн регіонів один від одного, інтенсифікується міжнародний товарообіг, що втягує в свої процеси все більше ресурсів, в тому числі посилює мобільність та затребуваність трудових ресурсів.

5. Лібералізація руху капіталу у соціальному плані означає, що він пред'являє попит не тільки на трудовий потенціал країни свого базування, а й на іноземну робочу силу, яка нерідко має певні переваги порівняно з національною (більш дисциплінована, менш вимоглива тощо). Значну роль в цьому процесі відіграють транснаціональні корпорації (ТНК). За останні 4 десятиліття кількість ТНК зросла десятикратно: з 7 тис. у 1970 р. до 75 тис. у 2014 р. Самі ТНК представляють могутній попит на іноземну робочу силу. Так, в 1993 р. в штаті персоналу іноземні працівники склали 36,0%, то в 2012 р. – вже 57,9% [7, с. 88]. Сьогодні транснаціональні корпорації і портфельні інвестори швидко реагують на можливості отримання прибутку і виробництво переміщується в ті регіони, де заробітна плата низька, але рівень кваліфікації персоналу дозволяє освоїти нові технології. У результаті, місцеві працівники можуть отримати більш високооплачувану роботу і розділити надприбуток з іноземцями. Взагалі, підвищення міжнародної мобільності капіталу приводить до взаємовигідного масового його переливання із розвинених країн у країни, що розвиваються. Це викликає потребу як в залученні висококласних спеціалістів з розвинених країн до тих, що розвиваються, а також потребує припливу некваліфікованої дешевої робочої сили з інших регіонів із низьким рівнем заробітної плати, тобто поживає міграцію.

6. Структурні трансформації в економіках окремих країн, наслідками яких стало тимчасове безробіття, неповна та неформальна зайнятість. Вони негативно вплинули на розвиток трудового потенціалу: по-перше, самим вилученням економічно активної частини населення із виробничої діяльності, у результаті чого є недовироблення ВВП, недоотримання державним бюджетом податків; по-друге, соціальними і моральними наслідками як для самого працівника та його сім'ї, так і для стабільності держави [5, с. 247]. На економічне зростання і зайнятість впливає також лібералізація цін та тривалість цінових ударів. Такий вплив пояснюється зміною вартості прожиткового мінімуму, середньої вартості життя в країні, через що змінюється вартість робочої сили, і як наслідок співвідношення попиту та пропозиції на ринку робочої сили. Ще можна виділити

такі економічні фактори впливу на світовий ринок праці, як: ступінь економічного розвитку країни; етап економічного циклу (наприклад, фаза спаду чи підйому); формування макроекономічної політики і політики на ринку праці (наприклад, захист інвестицій, розвиток інфраструктури освіти, впровадження активних програм підтримки безробітних та інші) [6, с. 63].

На інтенсивність міграційних процесів, крім економічних факторів, впливають ще й не економічні, наприклад, стихійні лиха, що зруйнують виробничі та житлові споруди, спричиняють збитки від недоотримання прибутку. Екологічні та епідеміологічні катастрофи мають дуже великий вплив на міграційні процеси, тому що робоча сила відразу реагує міграційними коливаннями у найбільш небезпечних районах світу. Не в меншій мірі на міграційні процеси впливають воєнні дії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті дослідження систематизовано економічні теорії, що описують процеси міжнародної міграції, їх згруповано за методологічними критеріями. Зроблено висновки про те, що в меншій мірі міжнародну міграцію в подальшому буде викликати різниця між рівнями економічного розвитку окремих країн та історичні зв'язки між країнами, а в більшій мірі буде впливати намагання працівників максимально проявити свій людський капітал та соціально-політична стратегія держав щодо зайнятості. Проаналізовано дію окремих факторів, що безпосередньо впливають на розвиток міжнародної міграції. Зроблено висновок, що процес міжнародної міграції є індикатором, що відбиває основні тенденції економічного, соціального, політичного та екологічного процесів в світі в цілому, в окремих регіонах та країнах. В подальшому дослідженні необхідно приділити увагу вивченню закономірностей зміни інтенсивності міграційних потоків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Внешняя торговля: переход к восстановлению//Бюллетень о текущих тенденциях российской экономики. - Аналитический Центр при Правительстве Российской Федерации. - Вып. 20, декабрь 2016. - 16 с.
2. Доклад о торговле и развитии, 2015: доклад секретариата конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию ЮНКТАД. - ООН: Нью-Йорк и Женева, 2015. – 269 с.
3. Економічна теорія: Підручник/ Є.М. Воробйов, А.А. Гриценко, М.М. Кім, В.М. Лісовицький. – Х.: ФОП Чиженко С.Ю., 2006. – 396 с.
4. Ивахнюк И.В. Международная трудовая миграция/ И.В. Ивахнюк. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2005. – 286 с.
5. Світова економіка: підручник/ А.С. Філіпенко, О.І. Рогач, О.І. Шнирков та ін. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 582 с.
6. Сідоров В. І. Функціонування та розвиток світового ринку праці в умовах глобалізації / В. І. Сідоров, А. В. Медова// Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. - 2014. - Т. 19. Вип. 1(1). - С. 61-65. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2014_19_1%281%29__17
8. Столярчук Я. М. Глобальна транснаціоналізація бізнес-діяльності: тенденції, формати, конфлікт інтересів / Я. М. Столярчук // Науковий вісник Дипломатичної академії України. - 2015. - Вип. 22(3). –Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22%283%29__11

REFERENCES

- 1.Vneshniaia trgovlia: perekhod k vosstanovleniiu (2016) [Foreign trade: passing to renewal]. *Biulleten o tekushchikh tendentsiakh rossijskoi ekonomiki*. – *Bulletin on current trends in the Russian economy*. 20 [in Russian].
2. Doklad o trgovlie i razvitii (2015) [Lecture about trade and development]. Doklad sekretariata konferentsii Organizatsii Obyediniionnyh Natsii po trgovlie i razvitiiu YuNKTAD. OON: Niu-York i Zheneva [in Russian].
3. Vorobjova, Y.M. Gritsenko, A.A. Kim, M.M. Lisovitskij, V.M. (2006). Ekonomichna teoriya [Economic theory]. Kyiv: FO Chijenko S.Y.
4. Ivakhniuk, I.V. (2005). Mezhdunarodnaia trudovaia migratsiia [International labour migration]. Moskva: Ekonomicheskii fakultet MGU, TEIS [in Russian].
5. Filipenko, A.S. Rogach, O.I. & Shnyrkov, O.I. (2001). Svitova ekonomika [Global economy]. (2d ed.). Kyiv: Lybid.
6. Sidorov, V.I. & Medova A.V. (2014). Funktsionuvannia ta rozvytok svitovogo rynku pratsi v umovah globalizatsii. [Functioning and development of the world labour market in conditions of

globalization]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universitetu – Bulletin of Odessa National University. Series: Economics.* Seria: Ekonomika. 1(1), 61-65. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2014_19_1%281%29__17

7. Stoliarchuk, Y.M. (2015). Globalna transnatsionalizatsia biznes-diiialnosti: tendentsii, formaty, konflikt interesiv [the Global transnationalization of business-activity: tendencies, formats, conflict of interests]. *Naukovij visnyk Dypromatychnoi akademii Ukrainy – Scientific Herald of the Diplomatic Academy of Ukraine.* 22(3), 86-94. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2015_22%283%29__11